

Синиша Д. Лазућ

ДРЖАВЕ-НАЦИЈЕ И НАЦИОНАЛИЗМИ: ОРГАНИЗАЦИЈА, ИДЕОЛОГИЈА И СОЛИДАРНОСТ

Приказ књиге: Синиша Малешевић, *Државе-нације и национализми: организација, идеологија и солидарност*, Јесенски и Турк, Загреб, 2017. 248 стр.

Интересовање за студије нација и национализма доживјело је свој врхунац осамдесетих година прошлог вијека појавим данас класичних текстова Гелнера (Gellner), Хобсбаума (Hobsbawn), Андерсона, Мана (Mann) и Смита (Smith). Зависно од научног приступа и перспективе, кључне тачке спорења међу ауторима била су питања поријекла, старости, те услова развјетка модерних нација, било да је фокус анализе био на социо-економским промјенама и култури (Гелнер, Хобсбаум), штампаном капитализму (Андерсон), политичкој трансформацији (Ман), или питањима континуитета премодерних етничких заједница „етнија“ (Смит). Посљедњих година поље истраживања се проширује, добија нове обресе и отвара простор за озбиљнију критичку анализу класичних теорија, као и за нове приступе. Синиша Малешевић у књизи *Државе-нације и*

национализми: *Организација, идеологија и солидарност*, оставља по страни дебату о поријеклу и старости нација и развија теорију према којој организација, идеологија и трансформација солидарности представљају кључне друштвене механизме за обликовање модерних држава-нација. Овај рођени Бањалучанин, тренутно професор на University College у Даблину, посљедње двије деценије направио је импресивну каријеру на пољу студија социологије рата и национализма. Чланство у престижној Royal Irish Academy, као и у Academia Europaea са сједиштем у Лондону, само потврђују његов статус једног од водећих стручњака у својој области. Иза себе има тринаест објављених књига од којих су за сада двије у издању београдске Фабрике књига преведене на српски језик.¹

Књига структурирана у седам поглавља нуди компаративну историјску и социолошку анализу процеса који су довели до појаве, формирања, ширења и трансформација држава-нација и национализма. У уводном поглављу Малешевић на трагу Манове историјске социологије дефинише државу-нацију као бирократску заједницу, друштвену организацију која постепено израста из претходних организационих форми. У том контексту, појаву државе-нације као „доминантног модела политичке заједнице“, и национализма као „првог избора политичког легитимитета модерности“, нужно је посматрати у процесу дугог трајања – од заједница ловаца-скупљача, племенских конфедерација, градова-држава, сложених краљевстава и модернизирајућих империја. Такође, да би се схватило како је национализам у модерном добу постао свеприсутан, важно је суочити се са идеолошким доктринама и вриједностима на којима су се темељиле премодерне организације (16-20). Иако позивање на процес дугог трајања и премодерне заједнице подсећа на етносимболизам, Малешевић одриче било какву повезаност са Смитовом парадигмом: државе-нације и национализми су дубоко модерне појаве. Између премодерног и модерног свијета постоји значајан степен континуитета, али он није ни биолошки ни културни. Ријеч је организационом и, индиректно, идеолошком континуитету. Он ставља у фокус три историјска процеса дугог трајања које сматра пресудним за формирање држава-нација и национализама какве данас познајемо: то су (1) *кумулативна бирократизација присиле*; (2) *центрифугална идеологизација*; (3) *начин како та два процеса утичу на креирање микросолидарности* (21).

¹ Siniša Malešević, *Ideologija, legitimnost i nova država: Jugoslavija, Srbija i Hrvatska*, Beograd, Fabrika knjiga, 2004; Siniša Malešević, *Sociologija etniciteta*, Beograd, Fabrika knjiga, 2009.

У другом поглављу Малешевић се бави премодерним политичким организацијама; разматра односе међу доминантним облицима друштвене организације, примарним (прото)идеолошким дискурсима и солидарности у различитим историјским епохама. Указује на значајне елементе организационог и, индиректно, идеолошког континуитета између премодерног и модерног свијета, али и на недостатак друштвене солидарности у премодерним друштвима.

Малешевић истиче да већина друштвених организација комбинује моћ присиле с нормативним оправдањем. У премодерном свијету служиле су се митологијом, религијом или империјалном доктрином како би оправдале властито постојање и у одређеном степену мобилисале подршку популације. Обзиром да су код већине тих поредака била изражена обиљежја „крвних царстава“, између владара и остатка популације било је врло мало интеракција, па је легитимност била пожељан али не и нужан предуслов политичког дјеловања (55). (Прото)идеолошки и организациони раст се драматично интензивира у царствима, али је тај раст редовно обрнуто пропорционалан степену културне хомогености и друштвене стратификације. Другим ријечима, како су царства ширила своју организациону и (прото)идеолошку снагу и глобални геополитички утицај, постајала су културно разноврснија, поларизована по статусу, поријеклу и религији, и њихове микросолидарности су се још више диверзификовале. Тек ће се појавом држава-нација организација и идеологија „преплести са џеповима микросолидарности и довести до рађања национализма као доминантне идеологије новог доба“. То се, како сугерише Малешевић, првенствено односи на Западна царства која пролазе кроз бржу структурну трансформацију у национализовању својих политичких заједница. До њихове трансформације довела је комбинација успјешне и релативно брзо проведене колонијалне експанзије, повећања организационе и (прото)идеолошке моћи на унутрашњем плану, као и геополитичка супарништва (61-67).

У трећем поглављу аутор анализира постојеће теорије и полемише са водећим теоретичарима национализма. Иако у начелу прихвата модернистичка тумачења, оспорава круто истицање историјског дисконтинуитета код појединих модерниста, али и етносимболистички приступ који инсистира на културном континуитету између премодерног и модерног свијета. Такође, фокус је на анализи постепеног јачања организационе и идеолошке моћи нових политичких заједница и напетости које се стварају између „личног подручја микросолидарности и макроподручја

јавности“. Протоком времена поступци друштвених организација и цијели процес присилне бирократизације постали су изразито зависни о идеолошком оправдању. Те су промјене постале саставни дио процеса који Малешевић назива *центрифугална идеологизација*: „изградња осјећаја колективног јединства за велике друштвене организације попут држава-нација тако да се на њих пројектују представе и поступци који се повезују са микросолидарношћу родбинских заједница“. Међутим, иако су државе-нације у оквирима национализма добијале боље организационе предуслове за оправдање свог постојања него у градовима-државама и царствима, национализам је споро постајао доминантном идеологијом (89-95).

Малешевић цитира Бреија (Breuilly) који тврди да се национализам развио из напетости између јавног (државног апарата) и приватног (породице, цивилног друштва). Успјех националистичке идеологије често је свој коријен имао у покушају превладавања тог расцијепа и успоставе јединства државе и друштва. Он прихвата Бреијев став да национализам велики дио идеолошке снаге црпи из напетости између приватног и јавног, али се не слаже да идеолози национализма настоје да докину то двојство. Управо супротно, национализам се храни двојношћу приватно-јавно која представља саму срж легитимности државе-нације. Иако се данас националност схвата као примарни облик људске солидарности, крајњи успјех националистичке идеологије зависи о њеној способности продирања у *зоне микросолидарности*. Језгро сваког националистичког пројекта је у солидарности, а идеологија национализма функционише једино онда када успијева да изведе потпуни идеолошки продор и изгради „цепове микросолидарности с постојећих бирократских скела“ (95-99).

У четвртом поглављу анализира се однос национализма и организованог насиља те оспоравају ставови о њиховој узрочно-последичној вези. Малешевић наглашава да иако модерни национализми често прате ратове, револуције и устанке, они не зависе о националистичким дискурсима и до њих долази и без кохерентних националистичких идеја (104). Другим ријечима, национализам је ријетко самосталан и директан узрок насиља. Сугерише да је на Балкану почетком 19. вијека било мало или нимало национализма. Балкански устанци били су нуспродукт промјене историјских околности у којима су се интереси локалних елита спојили са геополитичким аспирацијама великих сила, а никако идеали суверености народа или територијалне аутономије (110-111). Овакво тумачење се уклапа у Гелнерову

модернистичку парадигму према којој масовни национализми нису могли претходити индустријализацији и модернизацији. Тек кумулативно ширење организационе и идеолошке моћи, уз све већу могућност друштвених организација да продру у микросоциолошки универзум, индиректно је подстицало ширење национализма и насиља. Малешевићев овдје доводи у питање превладавајуће становиште о прогресивном смањењу насиља кроз историју.² Способност модерних друштвених организација да стварају специфичне услове у којима се „убијање и разарање највећим дијелом изводи из сигурне просторне и психолошке дистанце имало је за посљедицу да је само у 20. вијеку убијено више људи него у претходних пет хиљада година“ (122).

У петом поглављу Малешевић преиспитује дихотомију „врућих“ и баналних национализама, те критикује тезу према којој се дневно изражавање национализма сматра бенигним. Износи аргумент према којем су тривијалност и баналност, повезане са рутинским, дневним изразима националистичког доживљаја, доминантне функције већине национализама. Иако се манифестације баналног национализма често перципирају као ирелевантне, заправо су на дјелу врло значајне праксе преко којих се „нациоцентричне“ представе константно репродукују и учвршћују. Национализам је много јачи када се појављује у свом невидљивом рутинском и хабитуалном облику кроз новинске дискурсе, националну валуту, заставе, временску прогнозу итд. (146). Супротно популарним ставовима који национализам повезују са агресивним емоционалним испадима, управо институционална рутина ниског интензитета одржава националистичку идеологију у животу. Другим ријечима, снага национализама произилази из организационо и идеолошки артикулисане навике и тривијалности. Док су у касном 18. и 19. вијеку националистичке поруке биле доступне само елитама, у модерном добу два су процеса дугог трајања, кумулативна бирократизација присиле и центрифугална идеологизација, национализам поступно отворили за много ширу публику. Малешевић наводи примјере Данске као симбола „питомог национализма“ и Сјеверне Кореје за коју се везује „агресивни национализам“, које упркос огромним политичким разликама своју легитимност изводе из сличних националистичких идеја и поступака (154-167).

Шесто поглавље посвећено је преиспитивању појма

2 Малешевићева теза о ширењу организованог насиља у супротности је са популарном Пинкеромовом студијом. Види Steven Pinker, *The Better Angels of Our Nature: Why Violence Has Declined?* New York: Allan Lane, 2011.

„национални идентитет“. Концепција „националног идентитета“, према Малешевићу, појмовна је химера која се често користи као опис „подразумијеване друштвене реалности“, односно позивање на њега је пречица у недостатку објашњења појединих облика колективног понашања (172). Предлаже да се пажња са неаналитичког појма „идентитет“ пребаци ка вишеслојним процесима друштвеног организовања, идеологије и солидарности. Умјесто да се постојање „националног идентитета“ схвата као дато и непроблематично, потребно је истражити како функционише идеолошки процес којим се државе-нације чине емоционално еквивалентнима породици (186-187). Закључује да је „национални идентитет“ тек симптом комплекснијег, вишестраног и веома варијабилног социолошког феномена који тражи објашњење – националистичке идеологије (195).

У посљедњем, седмом поглављу, Малешевић тврди да не постоје поуздани докази да су глобализација, нове технологије, вјерски радикализам, те неолиберализам у свијету поткопали снагу државанација и национализма. Управо супротно, економска либерализација почива на јачој бирократизацији што доводи до експанзије државне моћи, а глобализација је само помогла организационој и идеолошкој моћи да продре у све друштвене слојеве те ширењем националистичке идеологије додатно ојача државе-нације. Упркос предвиђањима да је национализам пролазна појава, нова друштвена кретања доприносе трансформацији и обнови идеологије национализма која у највећој мјери остаје најважнијим организационим инструментом модерног доба (199-205).

У завршном разматрању Малешевић понавља почетни став да класичну дебату о поријеклу и старости нација треба преузмјерити на организационе и идеолошке елементе историјског континуитета. Парафразирајући чувену Геленрову досјетку о „нацијама које немају пупак“, закључује да нације могу лако функционисати без пупка, без културног континуитета, али не могу постојати без кичме, односно без организационе структуре (211-212). Иако државе нације немају историјски преседан, у њима је присутан организациони континуитет зачет у претходним облицима политичких заједница. Подвлачи да успоставом државе-нације национализам надвладава друге идеолошке доктрине и постаје доминантном оперативном идеологијом модерности. Доминација и ширење национализма у модерном добу потиче из организационе превласти државе-нације, која је данас готово универзалан модел владавине у свијету (214).

Одлично изложена и аргументована Малешевићева теорија ипак одговара западном, грађанском моделу националне државе.

Било би корисно испитати колико је модел који аутор предлаже универзалан, односно да ли је примјењив на остатак свијета. Конкретно, поставља се питање организационог капацитета Балканских држава у вријеме њиховог формирања обзиром на оскудну администрацију и општу заосталост с којом су се суочавале. Ако претпоставимо одређени степен организационе моћи, колико је центрифугална идеологизација могла дубоко да продре у све друштвене слојеве имајући у виду инфраструктурну неразвијеност, хетерогену етничку структуру, мали број урбанизованог и изузетно велики број неписменог становништва. У случајевима у којима национална идеологија није могла обухватити микросолитарност породичних веза, фокус би требало преbacити на анализу религијских, локалних и свих других специфичности одоздо. Такође, Малешевић игнорише настанак националних покрета изван или у односу на државе-нације. Примјери словенских националних покрета у Аустроугарској Монархији, или Каталоније и Баскије у Шпанији не уклапају се у његов модел нација које настају само у оквиру државе. Изузетно захвалне књиге за ову врсту анализе, Хрохову (Hroch) студију о културним покретима малих народа³, или Хехтерове (Hechter) радове о унутрашњем колонијализму и „државотворним и периферним национализмима“⁴, аутор помиње тек узредно (72).

На крају, књига Синеше Малешевића представља важан допринос студијама национализма. Попут Брубејкера и других савремених теоретичара, Малешевић излази из класичне ортодоксије (етносимболизам-модернизам) и нуди заокружену теорију засновану на организационој и идеолошкој трансформацији премодерних политичких заједница у државе-нације. Компаративно историјски приступ праћења настанка и развоја држава-нација од изузетне је важности за разумијевање не само комплексног феномена нација и национализма кроз историју већ и за практично разумијевање проблема национализма данас. Књига ће бити од користи првенствено студентима друштвених наука, али и широј научној и стручној јавности заинтересованој за студије национализма.

3 Miroslav Hroch, *Društveni preduvjeti nacionalnih preporoda u Europi*: komparativna analiza društvenog sastava patriotskih grupa malih europskih nacija, Zagreb: Srednja Europa, 2006.

4 Michael Hechter, *Internal Colonialism: The Celtic Fringe in British National Development, 1536-1966*. University of California Press, 1975; Michael Hechter, *Containing Nationalism*, Oxford: Oxford University Press, 2000.

Овај рад је примљен 18. јуна 2018. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 21. септембра 2018. године.